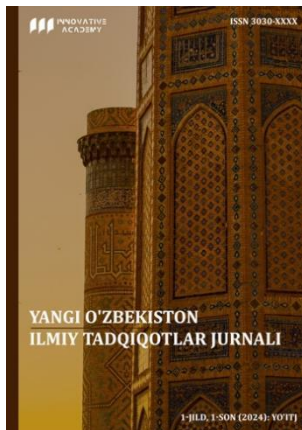

ISAJON SULTONNING “XALQ OG’ZAKI IJODIGA QO’SHGAN HISSASI”

Ilmiy rahbar: Bafoyeva Roxila Valijonovna

Osiyo xalqaro universiteti

“Xorijiy til va ijtimoiy fanlar”

kafedrası assistent o’qituvchisi;

Izlanuvchi: Mirzayeva Mahliyo Shukrullayevna

Osiyo xalqaro universiteti

1-bosqich magistratura talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21261075>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 2-iyul 2026 yil

Ma’qullandi: 5-iyul 2026 yil

Nashr qilindi: 8-iyul 2026 yil

KEY WORDS

Isajon Sulton, xalq og’zaki ijodi, folklor, o’zbek adabiyoti, “Oltin buloq”, “Qismat”, “Qo’riqchi”, ramziy obrazlar, mifologik motivlar, badiiy talqin, modernizm, milliy qadriyatlar, ma’naviy meros, folklor an’analari, taqdir motivi, suv ramzi, qo’riqchi obrazi, zamonaviy nasr, intertekstual yondashuv, adabiy tahlil, falsafiy nasr.

ABSTRACT

Mazkur maqolada o’zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri Isajon Sulton ijodining xalq og’zaki ijodi bilan o’zaro aloqasi “Oltin buloq”, “Qismat” va “Qo’riqchi” asarlari misolida keng va batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi yozuvchi ijodida folklor an’analari qanday badiiy qayta ishlangani, ularning zamonaviy nasrda qanday yangi estetik va falsafiy mazmun kasb etganini aniqlashdan iborat. Tahlil jarayonida Isajon Sulton asarlarida xalq og’zaki ijodiga xos bo’lgan ramziy obrazlar, mifologik tasavvurlar, ertak va afsonalarga xos motivlar hamda xalqona ifoda uslublari keng qo’llanilgani aniqlandi. Biroq bu unsurlar oddiy ko’chirma yoki takror sifatida emas, balki zamonaviy badiiy tafakkur asosida qayta yaratilgan murakkab estetik tizim sifatida namoyon bo’ladi. Xususan, “Oltin buloq” hikoyasida suv va buloq obrazi xalq tasavvuridagi hayot manbai va poklik ramzi bo’lishi bilan birga, ma’naviy tozalanish va ichki uyg’onish timsoli sifatida talqin qilinadi. Ushbu obraz orqali insonning ruhiy olami, uning tabiat bilan uyg’unligi hamda hayotiy ma’no izlash jarayoni chuqur yoritiladi. “Qismat” hikoyasida esa taqdir tushunchasi markaziy o’rin egallaydi. Asarda inson hayoti tasodif va taqdir o’rtasidagi murakkab munosabatlar orqali ochib beriladi. Tabiat unsurlari - shamol, vaqt, yo’l va sukut ramziy vosita sifatida qo’llanilib, insonning ichki kechinmalari va falsafiy izlanishlarini ifodalaydi. Bu esa asarni xalq og’zaki ijodidagi “taqdir yozilgan” motivi bilan bog’laydi, biroq uni zamonaviy falsafiy talqin darajasiga olib chiqadi. “Qo’riqchi” hikoyasida esa insonning ichki dunyosi, ma’naviy qadriyatlari va vijdon tushunchasi asosiy g’oya sifatida namoyon bo’ladi.

Asardagi qo’riqchi obrazi nafaqat tashqi himoyachi, balki insonning ichki ongini, axloqiy mezonlarini va ma’naviy mas’uliyatini ifodalovchi ramziy timsol sifatida talqin etiladi. Bu jihat folklordagi mifologik qahramonlar funksiyasiga yaqinlashadi. Maqolada shuningdek, Isajon Sulton ijodida folklor elementlarining faqat mazmuniy emas, balki kompozitsion va uslubiy jihatdan ham muhim rol o’ynashi ta’kidlanadi. Xalqona hikoya qilish uslubi, ramziy tasvirlar

tizimi va takroriy motivlar asarlarga milliy kolorit va badiiy chuqurlik bag'ishlaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari Isajon Sulton ijodi xalq og'zaki ijodi va zamonaviy o'zbek nasri o'rtasida mustahkam badiiy ko'prik vazifasini bajarishini ko'rsatadi. Yozuvchi folklor an'alarini saqlab qolish bilan birga ularni zamonaviy estetik va falsafiy tafakkur bilan boyitgan holda yangi adabiy bosqichga olib chiqqan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, Isajon Sulton asarlari nafaqat badiiy jihatdan, balki ilmiy nuqtayi nazardan ham chuqur o'rganishni talab qiladigan muhim adabiy hodisa hisoblanadi.

Kirish. Xalq og'zaki ijodi insoniyat madaniyatining eng qadimiy va boy qatlamlaridan biri bo'lib, u asrlar davomida xalqning hayotiy tajribasi, dunyoqarashi, orzu-umidlari va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etib kelgan. Ertaklar, afsonalar, rivoyatlar, maqol va matallar, shuningdek, dostonlar xalqning falsafiy tafakkuri va estetik qarashlarini ifodalovchi muhim badiiy manba hisoblanadi. Shu sababli folklor nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy adabiyotning ham muhim ilhom manbai sifatida o'rganiladi. Bugungi globallashuv jarayonida milliy o'zlikni saqlab qolish, madaniy merosni asrash va uni zamonaviy adabiy jarayon bilan uyg'unlashtirish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodi elementlarining zamonaviy nasrda qayta talqin qilinishi adabiyotshunoslikda alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida shakllanmoqda. Bu jarayon milliy adabiyotning badiiy imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, uning falsafiy va estetik chuqurligini ham oshiradi. O'zbek adabiyotida folklor an'alarini yangicha badiiy shaklda davom ettirgan ijodkorlardan biri Isajon Sulton hisoblanadi. Uning "Oltin buloq", "Qismat" va "Qo'riqchi" asarlarida xalq og'zaki ijodiga xos ramziy obrazlar, mifologik tasavvurlar va an'anaviy motivlar zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashgan holda ifodalanadi.

Yozuvchi folklor elementlarini shunchaki syujet bezagi sifatida emas, balki asarning g'oyaviy-falsafiy mazmunini ochib beruvchi muhim vosita sifatida qo'llaydi. Mazkur maqolada Isajon Sultonning "Oltin buloq", "Qismat" va "Qo'riqchi" asarlari asosida uning xalq og'zaki ijodiga qo'shgan hissasi, folklor motivlarining badiiy talqini hamda ularning zamonaviy o'zbek nasridagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shu orqali yozuvchi ijodining milliy adabiyot rivojidadagi o'rni va uning folklor an'alarini yangicha bosqichga olib chiqqan ijodiy yondashuvi yoritiladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda Isajon Sultonning "Oltin buloq", "Qismat" va "Qo'riqchi" asarlarida xalq og'zaki ijodi unsurlarining badiiy ifodalanishini o'rganish maqsadida kompleks ilmiy yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqot adabiyotshunoslik, folklorshunoslik va zamonaviy matn tahlili tamoyillariga tayangan holda amalga oshirildi. Bu yondashuvlar asarlar ichidagi folklor motivlari, ramziy obrazlar va mifologik qatlamlarni chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri immanent tahlil usuli bo'lib, u orqali har bir asarning ichki strukturasida mavjud bo'lgan g'oyaviy va badiiy birliklar o'rganildi. Ushbu usul asar matnini tashqi omillarsiz, uning o'z ichki mantiqi asosida tahlil qilishga xizmat qildi. Natijada folklor elementlarining matn ichidagi funksional o'rni aniqlab berildi. Shuningdek, strukturaviy-semantik yondashuv asosida asarlardagi obrazlar tizimi, motivlar takroriyliigi va ularning ma'no qatlamlari tahlil qilindi. Bu yondashuv orqali "suv", "buloq", "yo'l", "taqdir", "qo'riqchi" kabi ramziy birliklarning semantik yuklamasi va badiiy vazifasi ochib berildi. Tadqiqotda qiyosiy-tarixiy metod ham muhim o'rin tutdi. Ushbu metod yordamida Isajon Sulton asarlaridagi folklor motivlari xalq og'zaki ijodi namunalaridagi an'anaviy motivlar bilan solishtirildi. Natijada yozuvchi tomonidan folklor elementlarining qayta ishlanishi, modernistik talqin asosida yangicha mazmun kasb etishi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Bundan tashqari, intertekstual tahlil usuli orqali asarlarda xalq ertaklari, afsonalar va rivoyatlarga xos motivlar bilan bog'liqlik aniqlanib, ularning zamonaviy badiiy matn ichida qanday qayta yaratilgani o'rganildi. Bu yondashuv yozuvchi ijodining folklor an'alarini bilan

bevosita va bilvosita aloqalarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etdi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar, folklorshunoslikka oid nazariy manbalar hamda o'zbek adabiyotshunos olimlarining ilmiy qarashlari ham tahlil qilindi. Ular asosida nazariy xulosalar chiqarilib, Isajon Sulton ijodining folklor bilan bog'liqligi ilmiy asosda yoritildi. Umuman olganda, qo'llanilgan metodologik yondashuvlar Isajon Sulton asarlarida xalq og'zaki ijodi unsurlarining badiiy transformatsiyasini har tomonlama va tizimli o'rganish imkonini berdi.

Adabiyotlar sharhi. Isajon Sulton ijodi o'zbek adabiyotshunosligida so'nggi yillarda faol o'rganilayotgan zamonaviy nasr yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Tadqiqotchilar uning asarlarida xalq og'zaki ijodi va zamonaviy badiiy tafakkur uyg'unlashgan murakkab estetik tizim mavjudligini ta'kidlaydilar. Xususan, "Oltin buloq", "Qismat" va "Qo'riqchi" kabi asarlar folklor motivlari va ramziy obrazlar orqali insonning ichki dunyosi va falsafiy qarashlarini ifodalashi bilan ajralib turadi. Adabiyotshunoslikda Isajon Sulton ijodi ko'pincha modernistik nasr va ramziy-falsafiy proza doirasida tahlil qilinadi. Ayrim olimlar uning asarlarida ertak va afsonalarga xos syujet elementlari to'g'ridan-to'g'ri qayta hikoya qilinmasdan, balki metaforik va ramziy shaklda qayta yaratilishini ta'kidlaydilar.

Bu jihat yozuvchining ijodiy uslubini an'anaviy realizmdan farqlovchi muhim xususiyat sifatida baholanadi. Shuningdek, mavjud ilmiy ishlarda "Qismat" hikoyasida taqdir va inson hayoti masalasi, "Qo'riqchi" asarida esa ma'naviy himoya, vijdon va qadriyatlar ramziy obrazlar orqali ifodalangani qayd etiladi. "Oltin buloq" hikoyasi esa suv va buloq obrazlari orqali xalq tasavvuridagi muqaddaslik, poklik va hayot manbai g'oyalarini yangicha badiiy talqinda aks ettiradi. Biroq adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda Isajon Sulton asarlaridagi folklor elementlari ko'proq umumiy yondashuv asosida o'rganilgan bo'lib, ularning strukturaviy-semantik xususiyatlari, motivlar tizimi va intertekstual aloqalari yetarli darajada chuqur tahlil qilinmagan.

Ayniqsa, "Oltin buloq", "Qismat" va "Qo'riqchi" asarlaridagi folklor qatlamning ichki badiiy mexanizmlari alohida ilmiy tadqiqotni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqola mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda, Isajon Sulton ijodida xalq og'zaki ijodi unsurlarining badiiy transformatsiyasini yanada chuqurroq tahlil qilishga harakat qiladi hamda ushbu yo'nalishdagi ilmiy bo'shliqni qisman to'ldirishni maqsad qiladi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Isajon Sultonning "Oltin buloq", "Qismat" va "Qo'riqchi" asarlarida xalq og'zaki ijodi unsurlari nafaqat mavzuiy yoki syujet darajasida, balki chuqur g'oyaviy-falsafiy va kompozitsion qatlamda ham faol qo'llanilgan. Bu holat yozuvchining folklori oddiy bezak sifatida emas, balki badiiy tafakkur tizimini shakllantiruvchi asosiy manba sifatida qabul qilishini ko'rsatadi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, mazkur asarlarda ertak va afsonalarga xos motivlar to'g'ridan-to'g'ri ko'chirilmagan, balki ular ramziy va metaforik shaklda qayta ishlangan. Natijada folklor unsurlari zamonaviy nasrning falsafiy ifoda vositalariga aylangan. Ayniqsa, "yo'l", "taqdir", "sinov", "poklanish" kabi universal motivlar asarlarning g'oyaviy markazini tashkil etadi. "Qismat" hikoyasida inson hayoti va taqdir o'rtasidagi murakkab munosabatlar asosiy o'rinda turadi. Asarda vaqt, shamol va yo'l kabi tabiat unsurlari ramziy yuklama bilan berilib, insonning ichki kechinmalari va ma'naviy izlanishlarini ifodalaydi.

Bu jihat xalq og'zaki ijodidagi fatalistik qarashlarni eslatadi, biroq yozuvchi ularni faol ma'naviy tanlov g'oyasi bilan boyitadi. "Qo'riqchi" hikoyasida esa insonning ichki dunyosi, vijdon va ma'naviy mas'uliyat masalasi markaziy o'rinni egallaydi. Qo'riqchi obrazi nafaqat tashqi himoyachi, balki inson ruhiyatidagi axloqiy mezonlarning ramzi sifatida talqin etiladi. Bu esa folklordagi mifologik qahramonlar funksiyasiga yaqinlashadi va asarni ko'p qatlamli falsafiy matnga aylantiradi. "Oltin buloq" hikoyasida suv va buloq obrazi yetakchi ramz sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu obraz xalq tasavvurida hayot manbai va poklik timsoli bo'lishi bilan birga, asarda ma'naviy yangilanish va ruhiy poklanish g'oyalarini ifodalaydi. Natijada folklor motivi zamonaviy insonning ichki transformatsiyasi bilan bog'lanadi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, Isajon Sulton ijodida folklor unsurlari uch asosiy funksiyani bajaradi.

G'oyaviy-falsafiy mazmunni kuchaytiradi, obrazlar tizimini boyitadi va asar kompozitsiyasiga milliy kolorit bag'ishlaydi. Shu bilan birga, yozuvchi folklori statik emas, balki dinamik badiiy tizim sifatida qayta yaratadi. Biroq tahlil jarayonida shuni ham kuzatish mumkinki, ayrim ramziy obrazlar va motivlar juda murakkab shaklda ifodalangan bo'lib, ularni talqin qilish o'quvchidan yuqori darajadagi estetik va intellektual tayyorgarlikni talab etadi. Bu holat Isajon Sulton asarlarining ko'p qatlamli va falsafiy tabiatga ega ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari Isajon Sulton ijodida xalq og'zaki ijodi an'analari zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashib, yangi estetik tizimga aylanganini ko'rsatadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalariga ko'ra, Isajon Sultonning "Oltin buloq", "Qismat" va "Qo'riqchi" asarlari xalq og'zaki ijodi an'analari bilan chuqur bog'liq bo'lib, ular zamonaviy o'zbek nasrida folklor motivlarining ijodiy qayta ishlanishini yaqqol namoyon etadi. Yozuvchi ijodida xalq ertaklari, afsonalar va rivoyatlarga xos obrazlar bevosita ko'chirilmasdan, balki ramziy, metaforik va falsafiy talqinlar orqali yangi badiiy shaklga keltirilgan. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, "Qismat" hikoyasida taqdir va inson hayoti o'rtasidagi munosabatlar, "Qo'riqchi" asarida vijdon va ma'naviy mas'uliyat, "Oltin buloq"da esa poklik va ruhiy yangilanish g'oyalari folklorga xos ramziy tizim orqali ifodalangan.

Bu esa yozuvchining xalq og'zaki ijodini faqat mavzuiy manba sifatida emas, balki chuqur falsafiy mazmun tashuvchi estetik tizim sifatida qo'llashini ko'rsatadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari Isajon Sulton asarlarida folklor unsurlarining kompozitsion, uslubiy va g'oyaviy funksiyalari ham muhim o'rin tutishini tasdiqladi. Xalqona hikoya qilish uslubi, ramziy obrazlar va takroriy motivlar asarlarga milliy ruh bag'ishlab, ularning badiiy ta'sir kuchini oshiradi. Umuman olganda, Isajon Sulton ijodi xalq og'zaki ijodi va zamonaviy adabiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni mustahkamlovchi muhim badiiy hodisa bo'lib, u folklor an'alarini yangi estetik va falsafiy bosqichga olib chiqqan ijodkor sifatida baholanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Sulton Isajon. Oltin buloq. – Toshkent.
2. Sulton Isajon. Qismat. – Toshkent.
3. Sulton Isajon. Qo'riqchi. – Toshkent.
4. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
5. Mirzayev T. O'zbek folklori va uning badiiy talqini. – Toshkent: Fan, 2014.
6. Jo'raev T. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2011.
7. Sarimsoqov B. Badiiylik va ramziylik masalalari. – Toshkent: Fan, 2016.
8. Rahmonov B. Zamonaviy o'zbek nasrida folklor motivlari O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2020.
9. O'zbek xalq og'zaki ijodi to'plamlari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2012.